

Милан КострешевИћ

докторанд, Теолошки факултет, Универзитет у Берну

Апостол Павле и јелинско наслеђе

Сажетак: Рад представља анализу утицаја јелинске мисли на апостола Павла. Упућује се на Павлово образовање као темељ за будуће присуство јелинских алегорија и типова својствених Епимениду, Калимаху, Менандру, Еурипиду, Епиктету и другим јелинским ауторима. Настоји се одговорити на питања у којој мери Павлово коришћење грчким језиком утиче на његов јеврејски менталитет и да ли је могуће говорити о „јелинизацији“ јудејства и раног хришћанства кроз личност апостола Павла. Дају се основне смернице на Павлово преобликовање јеврејских и јелинских категорија мишљења.

Кључне ријечи: апостол Павле, јелинизам, Тарс, Јерусалим, образовање, стоицизам, епикуреизам

Увод

Проучавање дјела апостола Павла подразумијева сусрет са бројним мјестима која указују да је апостол био у непосредном додиру са јелинском културом и филозофијом. Пажљивом анализом могуће је утврдити на којим мјестима у својим дјелима се апостол користи јелинским категоријама мишљења. Такође, могуће је подвући паралеле између неких карактеристичких идеја како за јелинско духовно наслеђе тако и за Павлову мисао. Од пресудне важности, биће расвијетлити како Павлово образовање утиче на њега као аутора посланица. Очигледно је да се Павле користи одређеним јелинским категоријама, али питање је које се поставља је да ли то, и колико утиче на његов јеврејски менталитет. Са друге стране потребно је посветити пажњу и чињеници да Павле иако, користећи се тим јелинским категоријама истовремено им даје нови смисао, односно, настоји да их преобликује.

Павлово образовање

Тарс или Јерусалим

За расветљавање питања јелинског наслеђа у дјелима апостола Павла од пресудне је важности имати увид у Павлово образовање. Будући да се ради о читавом корпусу дјела написаних на грчком језику, питање које се пред читаоце поставља је гдје је апостол Павле стекао образовање и којим језицима се служио. Оно што ће касније бити постављено као једно од централних питања овог рада јесте у којој мери Павлово коришћење грчким језиком утиче на његов јеврејски менталитет и да ли је могуће говорити о „јелинизацији“ јудејства и раног хришћанства кроз личност апостола Павла.

Према сопственом признању у Дап 21,39, апостол Павле се родио и у првим годинама живота живио је у Тарсу Киликијском, граду са веома присутним јелинским образовањем.¹ Број становника Тарса у то вријеме премашивао је пола ми-

¹ McRAY, J., *Paul — His Life and Teaching*, Baker Academics, Michigan, 2003, 21.

лиона.² Тарс је био један од најважнијих образовних центара у античком свијету. Страбон из Амазеје, творац једне од првих географија свједочи да су становници Тарса веома ревносни у очувању културе, те да је управо Тарс сједиште бројних стојичких философа, универзитетски град, али и административни центар.³ У том смислу, Тарс је за то време по квалитету образовања био далеко изнад Атине и Александрије.

Истраживање Павловог образовања довело је до супротстављених ставова у науци, у погледу мјеста Павловог одрастања и образовања. Да ли је Павле одрастао у Тарсу или у Јерусалиму, зависило је искључиво од тога да ли је аутор хтио да нагласи грчки или јудејски утицај на обликовање павловске мисли.⁴ Најдиректнији новозаветни извор по овом питању налази се у Дап 22,3а гдје апостол сам за себе каже да је „човјек Јудејац, рођен у Тарсу киликијском, васпитан у овом граду код ногу Гамалилових, научен тачно Закону отачком“. Скоро сви савремени научници прате ван Уникову (1910–1978) интерпретацију ових ријечи, које подразумевају да је апостол Павле цјелокупно образовање стекао у Јерусалиму, што је, несумњиво значајно за даља истраживања павловске мисли.⁵ Овај холандски новозаветник, професор Универзитета у Утрехту, тврди да три партиципа у Дап 22,3 (γεγεννημένος, ἀναθεραμμένος, πελαιδευμένος) представљају тројну биографску формулу која је била уобичајена у грчкој књижевности, изражавајући рођење човјека, одгој са родитељима и формално образовање.⁶ Његова теза је да је (ἀνα)τροφή „дио развоја дјетињста који се одвија у дому, а који би ширедало да њој служи као њериод за њреношење дјетињету основних знања о законима њонашања у животију и о односу њрема њему“.⁷ Значење њојма ἀναθεραμμένος као и синтаксе овог одјељка је међутим далеко мање „рестриктивна“ него што су многи претпостављали. Наиме, поставља се питање коју функцију у овој фрази има везник δὲ и какав је однос израза παρὰ τοὺς πόδας Γαμαλιήλ са текстом који га окружује?

Харисон, један од присталица ван Униковог решења, тврди да, уколико је апостол Лука хтио да поручи да је Тарс град Павлове младости, могао је, у циљу отклањања нејасноћа да каже, „и био је доведен тамо“.⁸ Питање у ком граду је Павле одрастао и стекао своје образовање, дакле, углавном зависи у односу на функцију везника δὲ.⁹ Наиме, главни проблем — функција везника δὲ и његов однос са фразом παρὰ τοὺς πόδας Γαμαλιήλ, су, како тврди Харисон, међусобно чврсто повезани. Уколико је, тврди А. Питс, веза везника δὲ и фразе παρὰ τοὺς πόδας Γαμαλιήλ нераскидива, што се ишчитава из Харисонових радова, онда је то значајан показатељ да се Јерусалим подразумева под овим градом о коме апостол говори, јер је то град гдје је био Гамалило, Павлов учитељ.¹⁰ Али, уколико је ван Уник у праву, те се израз παρὰ τοὺς πόδας Γαμαλιήλ налази у односу са партиципом πελαιδευμένος онда нема значајне квалификације која би указивала да је Павле мислио на Јерусалим, па се

² JOHNSON, H.R., *Who Then is Paul?*, University Press of America, Lanham, 1981, 11.

³ STRABO, *Geographica*, 14.5. 12ff.

⁴ PITTS, A., „Hellenistic schools in Jerusalem and Paul's Rhetorical Education“, *Paul's World*, Brill, Leiden — Boston, 2008, 27.

⁵ VAN UNNIK, W.C., *Tarsus or Jerusalem: The City of Paul's Youth*, Epworth, London, 1962.

⁶ *Ibid.*, 67.

⁷ *Ibid.*

⁸ HARRISON, E.H., „Acts 22:3 — A Test Case for Luke's Reliability“ у: LONGENECKER, R.N., TENNEY, M.C. (ур.), *New Dimension in New Testament Study*, Grand Rapids, Zondervan, 1974, 252.

⁹ TURNER, N., *Grammatical Insights into the New Testament*, T&T Clark, Edinburgh, 1965, 83.

¹⁰ PITTS, A., „Hellenistic schools in Jerusalem and Paul's Rhetorical Education“, *Paul's World*, Brill, Leiden — Boston, 2008, 32.

долази до закључка да апостол сигнализира да је Тарс град у коме је одрастао. После увида у ову ван Уникову тезу, долази се до закључка да се Тарс ипак намеће као град Павлове ране младости и смањује се могућност доказивања да је апостол већ од најраније младости боравио у Јерусалиму.

Рјешавајући проблем града Павлове младости могуће је закључити да су највјероватније два периода његовог живота везана за Тарс у коме је провео дјетињство и за Јерусалим, у коме је сазријевао.¹¹ Ова помирујућа теза заступа став да је Павле у Јерусалиму боравио од петнаесте године, када је започео рабинске студије.¹²

Коришћење грчким језиком

Стуб Павловог образовања свакако је синагога са изучавањем Закона и јудејске побожности. Међутим, његово познавање грчког језика, указује на чињеницу да је апостол један дио живота провео у додиру са јелинским образовањем.¹³ Јелинско образовање је „продрло“ у јудаизам не само у дијаспори, него и у Палестини. У том смислу веома важно је подсетити на чињеницу да апостол Павле познаје старозавјетни текст и да га у својим дјелима користи у преводу Седамдесеторице. Многи савремени истраживачи указују на чињеницу да веома мали број Јевреја јелиниста, па чак Филон Александријски и Јосиф Флавије, за које се зна да су имали јелинско образовање, могу са апостолом Павлом да се мјере у познавању грчког језика.¹⁴

Заблуда је мислити да је грчки језик био језик јелинског Павла, а јеврејски језик, језик Павла Јудејца. Било је много Јевреја у античком свету, а нарочито у дијаспори, који уопште нису знали јеврејски језик.¹⁵ У диглијској науци је веома увржено и распрострањено увјерење да је грчки језик, био први језик којим се апостол користио. Постоје директни докази из Павлових посланица да се апостол активно служио грчким језиком и да је писао на грчком језику, укључујући и своје потписе (1Кор 16,21; Гал 6,11–17, Кол 4,18, 2Сол 3,17). О Павловом познавању грчког језика, индиректно сведочи и Дап 21,37 када се римски заповедник изненађује Павловим познавањем грчког: „Μέλλων τε εισάγεσθαι εις την παρεμβολήν ο Παυλος λέγει τῷ χιλιάρχῳ, Ει ἔξεστίν μοι ειπεῖν τι προς σε; ο δε εφη, Ἑλληνιστι γινώσκεις.“ Будући да се родио у Тарсу (Дап 22,3) једном од образовних центара тог времена, Павле је требало да научни грчки, као први језик. Уколико је први период живота и прва образовања стекао у Тарсу, као што је вјероватно и било, онда је ова теза потпуно јасна.¹⁶

Павле је са многобројним не-Јеврејима, који дакле нису познавали јеврејски, разговарао у разним градовима попут Рима, Солуна, Атине, већине градова у Малој Азији, али и у градовима на Кипру и другим.

Када је ријеч по Павловом коришћењу другим језицима, потребно је нагласити, да постоје озбиљни докази, иако не толико експлицитни као у случају грчког језика, да се апостол користио и јеврејским језиком. Сам апостол у Флп 3,5 за себе даје да је „Εβραῖος ἐξ Εβραίων“. Овај исказ могуће је тумачити на више начина. Као

¹¹ Дрејн, Ц., *Увођење у Нови завет*, СЛЮ, Београд, 2004, 355.

¹² ALBRIGHT, W.F., „Paul's Education“ у: MUNC, J., *The Acts of the Apostles: A New Translation with Introduction and Commentary*, New York, Doubleday, 1967, 310.

¹³ Када је ријеч о Павловом образовању неопходно је споменути да је апостол у својој младости изучио и занат прављења шатора, јер се од свих студената *Торе* очекивало да поред својих студија изуче и неки практичан занат. Овај занат обезбједиће у каснијој Павловој мисионарској дјелатности његов финансијски независан живот од Цркава које је оснивао.

¹⁴ PORTER, S., „Did Paul speak Latin?“, у: *Paul: Jew, Greek and Roman*, Brill, Leiden — Boston, 2008, 290.

¹⁵ TCHERIKOVER, V., *Hellenistic Civilization and the Jews*, New York, Atheneum, 1975, 347.

¹⁶ PORTER, S., „Did Paul speak Latin?“, у: *Paul: Jew, Greek and Roman*, Brill, Leiden — Boston, 2008, 291.

што Р.П. Мартин и Г.Ф. Хавторн тврде, овај исказ може да значи да Павле наглашава да у себи нема никакве друге крви осим јеврејске.¹⁷ Алтернативно, могуће је закључити и да Павле жели да устврди да он, као и његови преци пре њега, говоре јеврејским језиком. Ово друго тумачење је вјероватније, јер и сам термин „τοὺς Ἑβραίουσιν“ који се налази у Дап 6,1 указује на Јевреје који су говорили неки од семитских језика, највјероватније арамејски.¹⁸ Да се апостол Павле активно служио и јеврејским језиком доказује и чињеница да наратор у *Дјелима айџиџолским* врло често то описује Дап 21,40: „ἐπιτρέψαντος δὲ αὐτοῦ ὁ Παῦλος ἐστὼς ἐπὶ τῶν ἀναβαθμῶν κατέσεισεν τῇ χειρὶ τῷ λαῷ: πολλῆς δὲ σιγῆς γενομένης προσεφώνησεν τῇ Ἑβραϊδὶ διαλέκτῳ λέγων“. Слични примјери налазе се и у Дап 22,2; 26,14.

Утицај јелинских философа на Павлову мисао

Осврнимо се сада на питање утицаја јелинских философа на Павлову мисао. Потребно је објаснити зашто апостол Павле користи алегорије и типове својствене јелинским ауторима.

Апостол Павле се, наима, према бројним ауторима, са лакоћом користи појмовима који се користе у јелинској књижевности „τὸ καλὸν“ који је синоним за „ἀγαθόν“ (Рим 7,18,21; 2Кор 13,7; Гал 4,18; 6,9; 1Сол 5,21), затим у *Посланици Римљанима* упућује на очиглено разликовање на плану „духовног, душевног и тјелесног“ (Рим 7–8), што читаоцима указује на јасна психолошка сагледавања, која карактеришу јелинску мисао. Познати дио из говора на Ареопагу „Ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν“ (Дп 17,28) највјероватније је настао под утицајем стоичког философа Клеанта и Епименида са Крита, представника предфилософске традиције. Стих у Тит 1,12 где се наводи: „Κρήτες ἀεὶ ψεῦστα, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργαί“ у потпуности одговара Епимениду, који је и творац ове идеје, али и Калимаху, пјеснику из Кирена, незваничном главном библиотекару Александријске библиотеке. Павлово добро познавање јелинских пјесника освједочено је и у 1Кор 15,33 у стиху „Φθειροσὶν ἢθι χρηστὰ ὀμιλίαι κακαί“ који се приписују Меандру и Еурипиду.¹⁹

Опште прихваћена теза у науци је да, да би се свака ранохришћанска група правилно разумела, потребно је да се упореди са другим друштвеним формацијама, које делују паралелно са њима.²⁰ Пажљивом анализом Павлових дјела и античке философске мисли, могуће је идентификовати неколико блиско повезаних области у којима грчка философија и Павлова хришћанска мисао посједују сличне функције. На овом мјесту навешћемо три карактеристична примјера, који би могли послужити за даља упоређивања Павлове и јелинске мисли.

1) За представнике стоичке философије, врлина је само добро. Овај поглед на добро, односи се на традиционална добра (брак, породицу, имовину, свакодневна задовољства) као на сасвим непотребне вриједности. Овакав начин размишљања врло често претендује да конкретне „вредности“ супротстави „апстрактним идеалима“. Тако код Епиктета стоји да „добро мора да има предност над сваким сродничким односом. Мој отац за мене није ништа, до само — једноставно добро“ (Dissertationes, 3.3.5).

¹⁷ MARTIN, R.P., HAWTORNE, G.F., *Philippians*, Dallas, Word, 2004, 185.

¹⁸ O'BRIEN, P.T., *The Epistle to the Philippians*, Grand Rapids, Eerdmans, 1991, 371.

¹⁹ Зизјулас, Ј., *Јелинизам и хришћанство*, Београд, Хришћански културни центар, 2008, 71.

²⁰ STOWERS, S.K., „Does Pauline Christianity Resemble a Hellenistic Philosophy“, у: *Paul Beyond the Judaism/Hellenism Divide*, London, Louisville, 2001, 81.

Апостол Павле на неколико мјеста у својим дјелима даје повода за постављање паралела између његовог и стоичког мишљења. Наиме, Павле у својим дјелима гради живот у Христу као међусобно искључиви избор са универзалним добром. У 1Кор 7,35 уместо брака, апостол савјетује „ἀλλὰ πρὸς τὸ εὖσχημον καὶ εὐπάρεδρον τῷ κυρίῳ ἀπερισπάστως“. Он не даје никакву индикацију да су брак, рађање и вођење домаћинства централна добра у животу. Апостол жели да нагласи да у свјетлу предстојећег Дана Господњег, брак, имање, послови, немају никакву суштинску важност (1Кор 7,32–35). Павлови списи су, како тврди један број западних научника, потпуно ослобођени указивања на етничко и правно односно традиционално добро.²¹ У 1Кор 7,19 гдје релативизује питање националног статуса, апостол наглашава: „ἡ περιτομή οὐδὲν ἐστίν, καὶ ἡ ἀκροβυστία οὐδὲν ἐστίν, ἀλλὰ τήρησις ἐντολῶν θεοῦ.“ Обрезање, које је у јеврејском народу било један од централних ритуала, потврда етничког идентитета те наставак међугенерациског континуитета, гуди према Павлу, свој смисао. За Павла, дакле свако традиционално добро, замењује се новим добром, односно животом у Христу. Тако, иако је примјетан веома различит садржај по овом између апостола Павла и стоичке философије, структурална сличност са овом философијом, даје повода за размишљање о могућем међусобном утицају.

2) Друго мјесто гдје је могуће подвући паралелу између Павловске мисли и јелинске философије, односи се на појам срећног живота. Наиме, појам срећног живота према тада актуленим философским круговима, не може се свести на пуке грађанска, народна задовољства.²² Неки од истраживача, међу којима је и С.К. Стоверс, покушавају да доведу у везу чињеницу да ни оснивачи јелинских школа и зачетници одређених философских праваца, а ни сам апостол Павле нису били у браку.²³ Тако древно хришћанство посматра апостола прије свега као великог подвижника. Рано хришћанство, наиме, инсистира на снажном аскетском животу, управо као што је случај и са неким философским правцима.²⁴ Ове аскетске тежње само су више утицале на стављање у други план конвенционалног добра.

Павлова хришћанска мисао настоји да се супротстави традиционалним увјерењима по питању моралног живота. Апостол незнабожцима указује на други вид „добра“ који не одговара традиционалним нормама јеврејске културе. Незнабожци не треба да постану Јевреји, односно да држе закон, али незнабожачка култура је морално и верски слаба, и треба да буде одбачена (Рим 1,18–32). Павле, такође Божију мудрост супротставља мудрости овога свијета и грчкој и јеврејској (1Кор 1,22–25). Поново, структурална сличност са јелинском философијом је очигледна.

3) Трећи аспект, са кога је могуће направити паралелу између јелинске философије и Павлових дела јесте јасно развијена идеја о мудрому човјеку у јелинској философији. Мудар човјек је, наиме, неко попут Сократа, ко је превлађивао друштвене конвенционалности и ко је успешан у савлађивању самог себе.²⁵ Слична ситуација је и са оснивачима стоицизма, епикуреизма и других праваца, који су такође потпадали под овај опис „мудрог човјека“. Примјер таквог мудраца који је

²¹ Ibid, 90.

²² LONG, A.A., „Hellenistic Ethics and Philosophical Power“, у: *Hellenistic History and Culture*, Berkley, University of California Press, 1993, 152.

²³ STOWERS, S.K., „Does Pauline Christianity Resemble a Hellenistic Philosophy“, у: *Paul Beyond the Judaism/Hellenism Divide*, London, Louisville, 2001, 91.

²⁴ Опширније у: JACOBS, A.S., „A Family Affair: Marriage, Class and Ethics in the Aposryphal Acts of the Apostles“, *J ECS* 7, 1999, 105–138.

²⁵ STOWERS, S.K., „Does Pauline Christianity Resemble a Hellenistic Philosophy“, у: *Paul Beyond the Judaism/Hellenism Divide*, London, Louisville, 2001, 92.

истрајан у штедљивости и сиромаштву, као и у одлучности да буде независан од друштвених конвенција²⁶ је и Диоген, који важи за „трезвенијег од Зенона“²⁷ И стоици и епикурејци ће нагласити да мудар човјек остаје срећан и миран, и под тортуром коју преживљава.

Апостол Павле у својим дјелима посредно исказује да су му блиске и одређене стоичке идеје, присутне и код скептика и Епиктета, а које он ипак износи као хришћанске врлине кроз појмове „ἡ ἀρετή“ (Флп 4,8) и „αὐτάρκης“ (Флп 4,11). Слично као и стоици Павле настоји да укаже да је „природа“ учитељици добра: „οὐδὲ ἡ φύσις αὐτῆ διδάσκει ὑμᾶς“ (1Кор 11,14).

Стоицизам је, наиме, међу многобројним философским школама тог времена, Павлу био најближи. Према неким научницима, попут Ц. Дрејна, управо се Павлов стил расправљања и вођења дискусија може веома често доводити у везу са стоицизмом, јер се и они служе реторичким питањима, кратким, неповезаним изјавама. Апостол Павле цитира стоичарског песника Арата „Ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν, ὡς καὶ τινες τῶν καθ' ὑμᾶς ποιητῶν εἰρήκασιν, τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν“ (Дап 17,28). Стоицизам се заснивао на филозофским промишљањима о природи свијета и људи. Стварни „бог“ стоичарске мисли, био је апстрактни људски разум. Павлова је пак вјера била чврсто заснована на идеји непосредног откривења Бога човјечанству кроз живот, смрт и Васкрсење Христово (1Кор 15, 3–11). Бог за следбенике стоицизма није био ништа друго, недоречена апстракција, која је понекад била довођена у везу са цјелином свемира, понекад са разумом, а понекад чак и са елементима ватре.²⁸ То најбоље одсликава Сенекина тврдња „Који бог не знамо, али неки бог ту пребива“²⁹ Павле је пак, Бога увијек сматрао личносним бићем. Када је у питању поимање „спасења“ потребно је истаћи да су стоици спасење проналазили у самодовољности. Тежили су ка овладавању самих собом како би могли живјети у складу са природом. Павлово схватање спасења било је потпуно различито. Према апостолу Павлу, спасење не треба тражити ослањајући се на самог себе, већ у заједници са Христом јер „ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός: ὁ δὲ νῦν ζῶ ἐν σαρκί, ἐν πίστει ζῶ τῇ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ τοῦ ἀγαπήσαντός με καὶ παραδόντος ἑαυτὸν ὑπὲρ ἐμοῦ“ (Гал 2,20).

Говорећи о односу апостола Павла и стоика, потребно је нагласити, да је утицај стоика на Павла ипак минималан. Тачно је да се апостол користи неким стоичким изразима и да у својим дјелима чак и цитира неке стоике, али разлог за то треба тражити у проходности таквог начина изражавања у јелинској култури.

Он се користи и другим формама јелинског погледа на свијет, правећи прије свега разлику између идејног и искуственог свијета, „бића“ и „небића“, „тијела“ и „духа“ (Рим 1,20; 4,17; 8,3–4).

Присуство ових за јелински свијет карактеристичних израза у Павловим списима упућује на закључак, да апостол Павле, иако није имао формално јелинско образовање, у потпуности примјењује своја знања стечена у неформалном јелинском образовању. На овом мјесту важно је дати одговор на питање у којој мјери Павлово коришћење грчким језиком и начином мишљења, утиче на његов јеврејски менталитет, наслеђен из јудејске религије? Сходно томе, поставља се и пита-

²⁶ Аристотел, пак чини добар контраст оваквој слици мудрог човјека, јер је за њега модел мудрог човјека, типичан атински господин. LONG, *Hellenistic Ethics*, 153.

²⁷ Ibid, 93.

²⁸ ENGBERG-PEDERSEN, T., *Paul and the Stoics*, Edinburg, T&T Clark, 2000, 47

²⁹ Дрејн, Ц., *Увођење у Нови завет*, Београд, CLIО, 2004, 363.

ње да ли је и у којој мјери могуће говорити о „јелинизацији“ јудаизма и раног хришћанства кроз личност апостола Павла? Ради се ниме, о централним питањима, како за историју хришћанства, тако и јелинизма.³⁰

И поред неформалног јелинског образовања, корјени живота и мисли апостола Павла остају јеврејски. Ипак, личност Исуса Христа који је „лудост“ за Грке а „саблазан“ за Јевреје, у многоме мијења Павлов јеврејски менталитет и отвара пут јелинизму у његовој мисли. Хришћанску мисао апостола Павла, према бројним ауторима, могуће је исправно разумевати, под условом приступ његовим дјелима претпоставља апостола као оригиналног мислиоца, који настоји да и јеврејску и јелинску мисао преобрази, те у њима успостави нови садржај, који своју инспирацију проналази у догађају Христа те у искуству Светог Духа у Цркви. У том смислу посматрањем свијета из перспективе Христа, апостол се супротставља „мудрости овога свијета“, што је заправо у својој суштини одбијање јелинског приступа свијету. Павлово обртање саме основе јелинизма, примјећује Јован Зизјулас, као да руши мостове ка јелинизму, будући да јелинизам не може да се појми без „мудрости“ и управо због тога не подноси „лудост“ Крста. Овакво Павлово тумачење одговарајуће је уколико он јелинској „мудрости“ супротстави Крст и каже да је Крст Христов „Јеврејима и Грцима“ не само „сила Божија“ већ и „мудрост Божија“.³¹ Уколико се ствари овако поставе, могуће је очекивати да јази између јелинизма и хришћанства буде превазиђен, јер је тиме омогућено и Грцима „који траже мудрост“ — је и имају, али је свакако неопходно да она буде додатно испитана.

Преобликовање јелинских категорија мишљења

За потпунији увид у проблематику односа јелинске и мисли апостола Павла, потребно је указати на то како апостол преобликује јелинске категорије мишљења. Овдје ћемо обратити пажњу на само неколико карактеристичних примјера, јер сваки појам било да је јеврејског или јелинског поријекла, пролазио би кроз Павлово проверу и добијао би ново значење.

Карактеристичан примјер за ову појаву је појам „савјести“ грч. „συνείδησις“ који се неријетко среће у тексту Павлових посланица. Јелинска мисао, наиме, полази од разумијевања да је човјек као мислеће биће, задобио „συνείδησις“ о cjелокупној стварности али и о себи самоме. Јеврејско пак наслеђе, истиче да се предуслов за познање уопште проналази у Богу и његовој ријечи, која не утиче да се савјест обликује у човјековом уму, већ у срцу. Дакле, на потпуно новом подручју, које подразумева послушање и љубав. Апостол Павле, користећи само изражајне форме које су тада биле актуелне и чинећи синтезу јелинског и јеврејског приступа појму „συνείδησις“, мијења његово значење, стављајући га у потпуно нов, до тада непознат контекст. Према павловској концепцији, „συνείδησις“ сада подразумева познање и самоспознање које у себи свакако садржи и контролу, али њен извор се у овом случају радикално мијења и од човјевих умних способности, прелази у домен Божијег расуђивања. Човјек, дакле познаје, само зато што је познат од Бога. На тај начин апостол указује да се човјекова савјест суштински остварује, не сама по себи, већ од других унутар црквене заједнице: „Εἰδότες οὖν τὸν φόβον τοῦ κυρίου ἀνθρώπους πείθομεν, θεῶ δὲ πεφανερώμεθα: ἐλπίζω δὲ καὶ ἐν ταῖς συνειδήσεσιν ὑμῶν πεφανερωσθαι“ (2Кор 5,11). На тај начин се омогућује темељна промјена која појам

³⁰ Зизјулас, Ј., *Јелинизам и хришћанство*, Београд, Хришћански културни центар, 72.

³¹ Ibid, 74.

„συνείδησις“ лишава антропоцентричности и било какве могућности аутономије, како ју је схватала јелинска мисао. Ипак, појам „συνείδησις“ у новом павловском руху задобија нешто искупитељско што се налази у љубави. Слична ситуација је и са осталим антрополошким појмовима, попут тјела, тјелености, ума, духа итд. Човјек се, дакле, више не одређује шта је он сам по себи, већ по односу са Богом и другим људима. Преобликовање коме је изложена јелинска „мудрост“ у павловској мисли односи се у заправо на цјелокупан Павлов теолошко коцепт и потпуно је аналогно истом новом преобликовању које ће генерално одвијати и у неки каснијим хришћанским заједницама.

Закључак

Крајњи циљ овог рада био је да се нагласи важна функција мисли апостола Павла, али и духовних околности у коме је она настајала. Повезаност Павловске мисли и јелинске философије навело је једну групу аутора да постави питање да ли је апостол Павле јелински философ или хришћански мисионар?³² Одговарајући на ову недоумицу, потребно је нагласити да на апостола Павла свакако гледамо као на хришћанског теолога, у чијем дјелу проналазимо одређене јелинске елементе, али који само служе као средства која би поткрјепила његове теолошке аргументе. Али, за разумијевање теолошке концепције апостола Павла, свакако је важно имати у виду у којој мјери се он користи јелинским категоријама мишљења.³³ Апостол Павле није био равнодушан према јелинском предању и образовању свог времена, и да је добро умио да га употреби, када год би било потребно да се њиме послужи зарад мисионарских циљева. Али, све то се, било да потиче из јудејског или јелинског предања, уклапало у један шири план, а то је да целом свету објави Јеванђеље. Управо овдје треба тражити и границу између Павлове вјере и његовог грчког образовања. Грчки језик и култура омогућују Павлу средства за мисионарско дјело, али садржај тог дјела црпи се из Христовог распећа и васкрсења.

Апостол се наине, искључиво из својих мисионарских метода, користи ријечима, представама или реченицама које су познате грчким рецепијентима, али он у њих улива нови смисао и нови садржај.

Литература

- ALBRIGHT, W.F., „Paul’s Education” у: MUNCK, J., *The Acts of the Apostles: A New Translation with Introduction and Commentary*, New York, Doubleday, 1967, 309–312.
- ENGBERG-PEDERSEN, T., *Paul and the Stoics*, Edinburg, T&T Clark, 2000.
- HARRISON, E.H., „Acts 22:3 — A Test Case for Luke’s Reliability” у: LONGENECKER, R.N., TENNEY, M.C. (ур.), *New Dimension in New Testament Study*, Grand Rapids, Zondervan, 1974, 251–260.
- HOCK, R., „Paul and Greco-Roman Education”, у: *Paul in the Greco-Roman World*, New York, Trinity Press International, 2003, 198–227.
- JACOBS, A.S., „A Family Affair: Marriage, Class and Ethics in the Aposryphal Acts of the Apostles”, *J ECS* 7 1999, 105–138.
- JOHNSON, H.R., *Who Then is Paul?*, University Press of America, Lanham, 1981.
- LONG, A.A., „Hellenistic Ethics and Philosophical Power”, у: *Hellenistic History and Culture*, Berkeley, University of California Press, 1993, 133–156.
- LOVEDAY, A., „Paul and the Hellenistic Schools: The Evidence of Galen”, у: *Paul in His Hellenistic Context*, Minneapolis, Fortress Press, 1995, 60–83.

³² MALHERBE, A.J., *Paul and the popular Philosophers*, Minneapolis, Fortress Press, 67.

³³ Ibid., 77.

- MALHERBE, A.J., *Paul and the popular Philosophers*, Minneapolis, Fortress Press, 1989.
- MARTIN, R.P., HAWTORNE, G.F., *Philippians*, Dallas, Word, 2004.
- MCRAY, J., *Paul — His Life and Teaching*, Baker Academics, Michigan, 2003.
- O'BRIEN, P.T., *The Epistle to the Philippians*, Grand Rapids, Eerdmans, 1991.
- PITTS, A., „Hellenistic schools in Jerusalem and Paul's Rhetorical Education”, *Paul's World*, Brill, Leiden — Boston, 2008, 19–50.
- PORTER, S., „Did Paul speak Latin?”, у: *Paul: Jew, Greek and Roman*, Brill, Leiden — Boston, 2008, 289–308.
- STOWERS, S.K., „Does Pauline Christianity Resemble a Hellenistic Philosophy”, у: *Paul Beyond the Judaism/Hellenism Divide*, London, Louisville, 2001, 81–102.
- STRABO, *Geographica*, Wiesbaden, Marix, 2005.
- ТСHERIKOVER, V., *Hellenistic Civilization and the Jews*, New York, Atheneum, 1975.
- TURNER, N., *Grammatical Insights into the New Testament*, T&T Clark, Edinburgh, 1965.
- VAN UNNIK, W.C., *Tarsus or Jerusalem: The City of Paul's Youth*, Epworth, London, 1962.
- ДРЕЈН, Ц., *Увођење у Нови завети*, Београд, СЛЮ, 2004.
- ЗИЗЈУЛАС, Ј., *Јелинизам и хришћанство*, Београд, Хришћански културни центар, 2008.